

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ДО РОБОТИ З ДІТЬМИ ІЗ АУТИСТИЧНИМИ ПОРУШЕННЯМИ В ІНКЛЮЗИВНИХ ГРУПАХ

Анотація. У статті досліджено стан підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти до роботи з дітьми дошкільного віку в умовах інклюзивного освітнього середовища. Проаналізовано ступінь розробленості проблеми в науково-педагогічній літературі та освітній практиці. Беручи до уваги постійне збільшення кількості дітей з особливими освітніми потребами, а особливо дітей з аутистичними порушеннями, і необхідності їх забезпечення повноцінною освітою, висвітлено проблему аутизму в дітей дошкільного віку, узагальнено сучасні дослідження цієї теми. У роботі розкрито особливості професійної підготовки студентів спеціальності «Дошкільна освіта» денної форми навчання освітнього ступеня «Магістр» до роботи з дітьми дошкільного віку із аутистичними порушеннями в інклюзивних групах.

Ключові слова: професійна підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти, інклюзивна освіта, діти з особливими освітніми потребами, діти із аутистичними порушеннями, інклюзивні групи, розлади аутичного спектра.

Smolianko Yuliia, Kachura Daryna

T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»

TRAINING OF FUTURE EARLY CHILDHOOD EDUCATION SPECIALISTS TO WORK WITH CHILDREN WITH AUTISTIC DISORDERS IN INCLUSIVE GROUPS

Summary. The article examines the state of preparation of future specialists of preschool education for working with children of preschool age in conditions of inclusive educational environment. The degree of problem development in scientific-pedagogical literature and educational practice is analyzed. Taking into account the constant increase in the number of children with special educational needs, and especially children with autistic disorders and the need to ensure their full education, the problem of autism in preschool children is highlighted. The modern researches on this subject are characterized. The peculiarities of the professional training of students of the specialty "Preschool education" of the full-time education of the educational degree "Master" for working with children of preschool age with autistic disorders in inclusive groups are revealed.

Keywords: professional training of future specialists in pre-school education, inclusive education, children with special educational needs, children with autistic disorders, inclusive groups, autistic spectrum disorders.

Постановка проблеми. Сучасний стан освіти в Україні вимагає переосмислення освітньої парадигми. Відбувається докорінна переорієнтація системи освіти, одним із її пріоритетних завдань стає вдосконалення всіх її рівнів, починаючи з дошкільної освіти як важливого первинного етапу на шляху повноцінного всебічного розвитку особистості.

У сучасному світі дедалі більшого розвитку набуває інклюзивна модель освіти – модель, що пов'язана з дотриманням прав людини. Інклюзивна освіта базується на соціальній моделі розуміння інвалідності, яка, на противагу медичній моделі, розглядає ваду здоров'я як соціальну проблему, а не як характеристику особистості, оскільки вона (проблема) зумовлена непристосованістю оточення, включаючи ставлення до людей з особливими потребами, архітектурну безбар'єрність та ін. Така модель спрямована на зміни в суспільстві таким чином, щоб забезпечувало рівну участь громадян у реалізації своїх прав і надавало їм таку можливість [1, с. 4-5].

Зважаючи на перспективи розвитку інклюзії у сфері дошкільної освіти, вважаємо за потрібне вдосконалити професійну підготовку фахівців дошкільної освіти до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, зокрема дітьми з аутистичними порушеннями (розладами аутистичного спектру) в інклюзивних групах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні суттєво розвивається та якісно вдосконалюється освіта для дітей з особливими освітніми потребами, що регламентується наступними законодавчими документами міжнародного та національного рівнів: Декларація про права інвалідів (1975), Всесвітня декларація «Освіта для всіх» (1990), Концепція розвитку інклюзивної освіти (2010), Лист МОН України «Щодо організації діяльності інклюзивних груп у дошкільних навчальних закладах» (Інструктивно-методичні рекомендації) (2015), Закони України «Про освіту» (2017), «Про дошкільну освіту» (2001), «Про вищу освіту» (2017), Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання створення ресурсних центрів підтримки інклюзивної освіти та інклюзивно-ресурсних центрів» (2018) тощо.

Отже, можемо зазначити, що вищевказане нормативне підґрунтя посилює увагу до проблем дітей, котрі мають ті чи інші відхилення в розвитку, зумовило необхідність розробки цілеспрямованих дій держави для створення найсприятливіших умов для забезпечення їхньої самоактуалізації, активної участі в системі сучасних суспільних відносин.

Проте сьогодні спостерігається ситуація, коли права дітей з особливими освітніми потребами на здобуття освіти, соціальну інтеграцію тощо лише декларуються за відсутності механізмів їх

реалізації та недостатнього знання інших ефективних практик навчання [1, с. 4].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. За даними провідних світових організацій, що займаються питаннями аутизму, за останні роки кількість людей з таким розладом неухильно зростає. Офіційно в Україні станом на 2016 рік проживають понад 6 тисяч дітей з діагнозом «дитячий аутизм». Це майже 12 дітей на 100 тисяч населення віком до 18 років [2].

Інтенсивність впровадження інклюзивного навчання у сферу дошкільної освіти зумовлює необхідність удосконалення системи професійної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти до роботи з дітьми із аутистичними порушеннями в інклюзивних групах.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження стану професійної підготовки студентів освітнього ступеня «Магістр» спеціальності «Дошкільна освіта» денної форми навчання до роботи з дітьми із аутистичними порушеннями в закладах освіти.

Виклад основного матеріалу. Дошкільна освіта як перша самоцінна ланка має гнучко реагувати на сучасні соціокультурні запити, збагачувати знання дитини необхідною якісною інформацією, допомагати їй реалізувати свій природний потенціал, орієнтуватися на загальнолюдські й національні цінності [3, с. 4].

Характерно, що з розвитком демократичного суспільства, яке гарантує право кожного громадянина на активну участь у житті цього суспільства, приходять нове розуміння понять «інвалідність», «вади розвитку», «інтеграція» тощо. Нині всі згадані вище терміни щодо дітей поступаються новому – «діти з особливими освітніми потребами». Діти з особливими освітніми потребами – поняття, яке широко охоплює всіх учнів, чий освітній потреби виходять за межі загальноприйнятої норми. Воно стосується дітей з особливостями психофізичного розвитку, обдарованих дітей та дітей із соціально вразливих груп (наприклад, вихованців дитячих будинків) [1].

Термін «особливі освітні потреби» тісно пов'язаний із поняттям «інклюзивна освіта». Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу [4, с. 8].

Активно впроваджується інклюзивна освіта у сферу дошкільля. Створюються так звані інклюзивні групи на базі звичайних закладів дошкільної освіти (ЗДО). Інклюзивна група – це спеціально організоване середовище, пристосоване до потреб дітей з ООП, що забезпечує необхідні умови для їх виховання та розвитку.

Варто підкреслити, що в Україні основною категорією дітей з особливими освітніми потребами загально прийнято вважати саме дітей з особливостями (порушеннями) психофізичного розвитку. Залежно від типу порушення виділяють такі категорії дітей [4, с. 37]: з порушеннями слуху (глухі, оглухлі, зі зниженим слухом); з порушеннями зору (сліпі, осліплі, зі зниженим зором); порушеннями інтелекту (розумово відсталі, із затримкою психічного розвитку); з мовленнєвими порушеннями;

з порушеннями опорно-рухового апарату; зі складною структурою порушень (розумово відсталі сліпі чи глухі; сліпоглухонімі та ін.); з емоційно-вольовими порушеннями та діти з аутизмом [4, с. 37].

Зважаючи на постійне збільшення кількості дітей із відхиленнями у розвитку, особливо дітей із аутистичними порушеннями, і необхідність забезпечення їх повноцінною освітою, вважаємо нагальним детально дослідити проблему аутизму в дітей дошкільного віку, специфіку їх навчання і виховання та готовність фахівців дошкільної освіти до роботи з такою категорією дітей.

Відомо, що термінологія, пов'язана з аутизмом, досить розмаїта: аутизм, синдром Аспергера і PDD-NOS часто об'єднують у поняття «захворювання аутичного (аутистичного) спектра» (S. Myers, C. Johnson, 2007), іноді – «аутичні розлади» (C. Freitag, 2007), а сам аутизм називають синдромом аутизму (синдромом раннього дитячого аутизму, синдромом дитячого, або інфантильного аутизму), раннім дитячим аутизмом, або просто дитячим аутизмом. У клінічній практиці вирази «аутизм», «розлади аутичного спектра» і PDD використовують як взаємозамінні (E. Caronna, J. Milunsky, H. Tager-Flusberg, 2008). Окрім того, українські автори почергово використовують назви як аутичний, так і аутистичний [5, с. 10-11].

Протягом двох останніх століть велика кількість науковців приділяє увагу проблемі аутизму. Схоже поняття («аутистичне») вперше було використано 1908 року Блейлером, який намагався описати поведінку хворих на шизофренію дорослих, а саме їх втечу від соціального життя. Доктор Л. Каннер у своїй праці «Аутистичні порушення емоційного контакту» (1943 р.) уперше описав проблему аутизму та основні ознаки, характерні для даного порушення, а наступного, 1944 року, австрійський терапевт Ганс Аспергер опублікував дисертацію, у якій дослідив питання «аутистичної психопатії» у дітей. У деяких питаннях досліджуваної ними проблематики вчені дійшли схожих висновків, проте однакості на той час не існувало і не існує досі.

У своїх дослідженнях Т. Скрипник зазначає, що початок системного підходу до вивчення проявів аутизму у дітей прийнято відносити до 30-40-х років, коли аутичні стани описали в клініці дитячої шизофренії, психозів і порушень, що мають своїм підґрунтям органічні ураження або недорозвинення центральної нервової системи (М. Гуревич, 1925, 1927, Г. Сухарева 1925, О. Огуревич, 1927, Т. Симсон 1929, М. Озерецький 1938; М. Певзнер, 1941 та ін.). У працях ці дослідники ставили також питання про нозологічну й етіологічну приналежність аутичних станів [5, с. 15].

Особливі зусилля, починаючи з 90-тих років ХХ століття, спрямовано на вивчення специфіки психічного дизонтогенезу аутичних дітей, пошуку першопричин і логіки аутичного розвитку, що дало змогу виявити «первазивний» (наскрізний або спектральний) характер цього порушення (L. Wing, E. Ornitz, B. Hermelin & N. O'Connor, F. Volkmar, H. Tager-Flusberg, C. Lord). Усе більше дослідників схиляються до тієї думки, що аутизм позначається на всіх рівнях психічної організації. Подібної думки притримуються й українські дослідники, які займалися і продовжують займатися проблематикою аутизму (Я. Багрій, І. Марцен-

ківський, К. Островська, О. Романчук, Г. Смоляр, В. Тарасун, Г. Хворова, А. Чуприков, Д. Шульженко та ін.). При цьому слід зазначити, що на сьогодні немає загальноприйнятих теоретико-методологічних підстав стосовно вивчення особливостей порушень різних структур та функцій психіки у разі аутизму, а також взаємозв'язку між ними [5, с. 9].

З урахуванням сучасних тенденцій щодо інклюзивної освіти дітей з особливими потребами, а також новітніх підходів до навчання та розвитку дітей із розладами аутичного спектра спеціально розроблено Комплексну програму розвитку дітей дошкільного віку з аутизмом «Розквіт» (2013 р.). Зміст Комплексної програми узгоджено з програмою виховання і навчання дітей від двох до семи років «Дитина» та «Базовим компонентом дошкільної освіти (нова редакція)». Особливу увагу приділено умовам продуктивного навчання та розвитку дітей з аутизмом, а також методам, формам та способам подання для них навчального матеріалу, зважаючи на унікальність їхньої психічної організації [6].

Відомо, що підготовка кваліфікованих фахівців у закладах вищої освіти України здійснюється за освітніми рівнями (ступеневою освітою) згідно з відповідними освітньо-професійними програмами. Згідно з вимогами до ОПП підготовки фахівців дошкільної освіти (МОН України ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка від 25.02.2015 р., протокол № 7), нормативні навчальні дисципліни структуруються за відповідними циклами підготовки, до яких віднесено блоки модулів. Навчальний план професійної підготовки магістрів з фаху «Дошкільна освіта» визначає перелік та обсяги (в годинах та кредитах ЄКТС) нормативних і вибірковок навчальних дисциплін, послідовність їх вивчення, конкретні форми проведення навчальних занять та їх обсяг, графік навчального процесу, форми проведення підсумкового контролю тощо [7].

Загальновідомо, що навчальний план складається на підставі відповідної освітньо-професійної програми (ОПП). Тому для повномасштабної картини змін у робочих навчальних планах за 2017–2019 н. р. проведемо їх порівняльний аналіз, де розглянемо перелік та обсяги нормативних і вибірковок навчальних дисциплін, зважимо на послідовність їх вивчення у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти в закладах вищої освіти.

У навчальному плані підготовки бакалавра спеціальності «Дошкільна освіта» у циклі професійної та практичної підготовки (варіативна частина) поряд з фаховими дисциплінами передбачається вивчення навчальних дисциплін, таких, як «Дефектологія та логопедія», «Основи інклюзивної освіти»

та «Корекційна педагогіка». Уведення вищевказаних курсів до змісту підготовки бакалавра має позитивний результат для виробничо-педагогічної практики. Проте, як бачимо, у навчальному плані підготовки магістра «Дошкільна освіта» бракує вимог щодо інклюзивної компетентності фахівця дошкільної освіти. Тому особливої уваги заслуговує проблема підготовки педагогів-вихователів до роботи з дітьми дошкільного віку в умовах інклюзивної освіти, оскільки спектр функцій фахівця закладу дошкільної освіти значно розширюється.

Ознайомлення з ОПП підготовки магістра спеціальності «Дошкільна освіта» та з науковими дослідженнями дозволило зробити висновок про те, що заклади вищої освіти забезпечують якісну підготовку майбутніх фахівців. Проте вбачаємо, що вивчення вищезазначених дисциплін інклюзивного спрямування не можуть забезпечити системну підготовку майбутніх фахівців дошкільної освіти саме до роботи з дітьми дошкільного віку із аутистичними порушеннями в інклюзивних групах. Адже частковість висвітлення проблеми організації освітнього процесу закладу дошкільної освіти з інклюзивною формою навчання не надає цілісної особистісної та професійної підготовки майбутнього фахівця дошкільної освіти до роботи із зазначеною категорією дітей.

Висновки і пропозиції. Інноваційні освітні перетворення в сучасній системі дошкільної освіти потребують фахівця нового типу та висувають певні вимоги до його професійної підготовки. На жаль, варто констатувати, що простежується тенденція до збільшення кількості дітей дошкільного віку, які мають психофізичні розлади та психофізіологічні порушення. У зв'язку з цим наявність компетентних фахівців дошкільної освіти є однією із нагальних потреб для розвитку інноваційного освітнього закладу.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми, важливість і актуальність якої визначає необхідність її подальшого ретельного вивчення. Зокрема, варто розробити динамічну, варіативну систему анкет, що охоплюватиме зміст та міститиме компоненти, за допомогою яких буде визначено критерії, показники та рівні готовності майбутніх фахівців дошкільної освіти до роботи з дітьми дошкільного віку із аутистичними порушеннями в інклюзивних групах. Також маємо на меті розробити для студентів ОС «Магістр» спеціальності «Дошкільна освіта» навчально-методичний посібник «Підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти до роботи з дітьми із аутистичними порушеннями в інклюзивних групах».

Список літератури:

1. Інклюзивна школа: особливості організації та управління: Навчально-методичний посібник / Кол. авторів: Колупаєва А.А., Софій Н.З., Найда Ю.М. та ін. За заг. ред. Даниленко Л.І. – К., 2007. – 128 с.
2. Діагноз країни: що таке аутизм і як з ним живуть 6259 українських дітей. URL: <https://platfor.ma/topic/diagnoz-krajin-shho-take-autyzm-i-yak-iz-nim-zhyvut-6259-ukrayinskyh-ditej/> (дата звернення: 14.01.2019).
3. Базовий компонент дошкільної освіти / А.М. Богуш та ін. Київ: Видавництво, 2012. 26 с.
4. Колупаєва А.А., Савчук Л.О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання. Вид. допов. та переробл.: наук.-метод. посіб. Київ: Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. 274 с. URL: <http://education-inclusive.com/wp-content/docs/Dity-z-osoblyvymy-osvitnimy-potrebamy-ta-organizatsiya-yih-navchannya.pdf> (дата звернення: 15.01.2019).
5. Скрипник Т.В. Феноменологія аутизму: монографія. Київ: Фенікс, 2010. 320 с.
6. Комплексна програма розвитку дітей дошкільного віку з аутизмом «Розквіт» / В.В. Тарасун та ін. / за заг. ред. Т.В. Скрипник. Київ, 2013. 200 с.
7. Освітньо-професійна програма підготовки магістра : норматив. складова. Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка. Чернігів, 2015. 27 с.